

KIP AFRODIZIJSKE AFRODITE IZ DALMACIJE

UDK 904 (497.5) "652"

Primljeno/Received: 1999. 11. 10.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Nenad Cambi

HR-23000 Zadar

Filozofski fakultet, Zadar

Obala Petra Krešimira IV. 2

M. Abramić je svojedobno objavio crtež ulomka statuete koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, ne znajući ništa sigurno o sudbini same statuete, ali uočivši njezinu vrijednost. Međutim, krivo ju je odredio kao lik Hekate. Autor ovoga članka uspoređuje navedeni ulomak s kipovima iz Afrodizije i Beča i zaključuje kako nema dvojbe da splitski crtež prikazuje isto božanstvo, a to je Afrodizijska Afrodita. Kult Afrodizijske Afrodite nije, međutim, bio osobito raširen Rimskim Carstvom, stoga je splitski crtež to važniji svjedok spomenutoga kulta. On ujedno ukazuje na veze Dalmacije s Afrodizijom, odnosno na prisutnost njezinih kipara i u tome dijelu Carstva.

Ključne riječi: statueta, Afrodizijska Afrodita, Dalmacija

U svom vrlo važnom radu o kopijama grčkih kipova iz Dalmacije M. Abramić je objavio crteže prednje i stražnje strane fragmenta jednoga ženskog lika koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu (sl. 1 i 2) (Abramić 1952: 315, sl. 4a, b). Sudbina spomenika nije posve sigurna, ali se po svoj prilici čuva u jednoj privatnoj zbirci u Seattleu u SAD. Kako i kada je tamo dospio, nije jasno (Friedrich 1876: 364 K, tab. 11; Fleischer 1984: 153, br. 33).¹ Za postojanje spomenika Abramić očito nije znao, iako je fragment već davno bio objavljen i to ne u crtežu, nego s urednom fotografijom (Friedrich 1876: 364 K, tab. 11). On je mislio da su crteži jedina dokumentacija izgubljenog spomenika. Kako se ostatak kipa nalazi daleko izvan naše zemlje i kako nije moguće doći do preciznijih podataka, o njemu se može govoriti samo na temelju crteža. Jedino što je pouzdano jest da fragment potječe iz Salone.²

Crtež je rađen u olovci na papiru dimenzija: vis. 0,18, šir. 0,18 i izuzetne je kvalitete. Figura i pojedinosti crtane su meko i precizno. Svaki se detalj jasno prepoznaje. Osobito je dobro sjenčanje kojim je crtač nastojao iskazati zaobljenost plastike. Nema dvojbe da je riječ o izvrsnom crtaču, školovanom umjetniku, čije ime nije, nažalost, poznato. Nije poznato ni kad je crtež načinjen. Vjerojatno ni fotografija ne bi bolje dokumentirala izvornik. Budući da je fragment bio visok 0,10 m (Friedrich 1876: 364) očito je da je crtež rađen u mjerilu 1:1, a to znači da je crtač imao u rukama izvornik. Riječ je dakle o kipiću koji je bio približne visine oko 0,30 m, što bi značilo da je bio visok oko jedne rimske stope.

Jedna od karakteristika skulpture je činjenica što je ona odjevena u specifičnu pregaču (ἔπενδύτης) izrađenu od krutoga materijala s raznim prikazima u pravokutnim

---

¹ Friedrich navodi da je fragment ranije bio u zbirci Penther, a kasnije u zbirci Dr. W. Reichela. Fleischer navodi uz upitnik da se kipić nalazi u Seattle (SAD) u privatnoj zbirci. Očito je da ni on nije bio siguran u te podatke.

² Taj podatak donosi C. Friedrich, 1. c. R. Fleischer LIMC II, 1. str. 153, br. 33 navodi da je iz Splita. Držim da je prvi podatak točniji.

poljima. Taj je odjevni predmet navučen preko tunike. S prednje strane vidi se i ogrtač koji je prebačen preko ramena i pada s obje strane toraksa ostavljajući vidljivima polja s prikazima. Straga se vidi samo himation, a ne i ependit. Kipić je očuvan nešto niže od ramena, a približno do koljena. Nedostaju dakle, ramena i glava. Crtež stražnje strane dan je znatno shematskije, ali to po svojoj prilici potječe od činjenice što je ta strana kipa bila lošije modelirana. To je autor crteža znao dobro prikazati.

Nema dvojbe da je Abramić dobro uočio važnost fragmenta, precizno opisao pa čak i uspješno protumačio prizore koji su prikazani u poljima haljine. On kaže: "Im obersten Felde sind zwei Protomen zu sehen, links wohl Selene-Luna, rechts Helios-Sol mit einem auf der Brust durch eine Brosche festgehaltenen Mäntelchen. Darunter die Gruppe der drei Grazien zwischen zwei grossen Füllhörnern, unter die auf einem Seebocke, den sie mit der Linken fasst, während ein grösserer Mantel ihren Unterkörper verhüllt. Das Meer ist noch durch einen Delphin angedeutet (Abramić 1952: 316). U prijevodu: "U najgornjem polju se vide dvije protome, lijevo Selene-Luna, desno Helios-Sol s jednim ogrtačem koji je brošem (okruglom fibulom op. N. C.) pričvršćen na grudima. Ispod toga je grupa tri Gracije između dva velika roga obilja, ispod je pak Nereida koja jaši na morskom jarcu s velom što slikovito napuhuje vjetar. Ona lijevom rukom drži veo, dok je donji dio tijela omotan ogrtačem. Jedan delfin označuje more". Ovakvom opisu se praktički nema što dodati. Valja samo naglasiti da sve ženske figure imaju tipičnu klasicističku frizuru s kosom na razdjeljak i pundom na zatiljku, kakve se obično javljaju na glavama božica.

Unatoč korektnom opisu i tumačenju pojedinih likova, Abramić ipak nije pogodio o kojem je božanstvu riječ. On je naveo sljedeće: "Ist es Hekate oder Aphrodite oder Artemis. Eine männliche Gottheit wird es kaum gewesen sein, wenn auch für den Ependytes des Heliopolitanus ausser Rosetten auch die Brustbilder von Helios-Selene ausdrücklich bezeugt.

So wird es wohl am ehesten eine Hekate sein, zumal auch die Wiener Hekate auf den drei Feldern ihres Ependytes die drei Grazien, die Brustbilder von Helios und Selene und eine Nereide auf einem Seetiere reitend zeigt" (Abramić 1952: 317). U prijevodu: "To je Hekata, Afrodita ili Artemida. Jedno muško božanstvo jedva da dolazi u obzir, iako su također i na ependitu Heliopolitanca (Jupiter-Ball Heliopolitanus op. N. C.) osim rozeta također jasno zajamčene biste Heliosa i Selene.

Najvjerojatnije je to Hekata na čija su tri polja prikazane tri Gracije, biste Heliosa i Selene i jedna Nereida koja jaši na jednoj morskoj životinji".

sl. 1

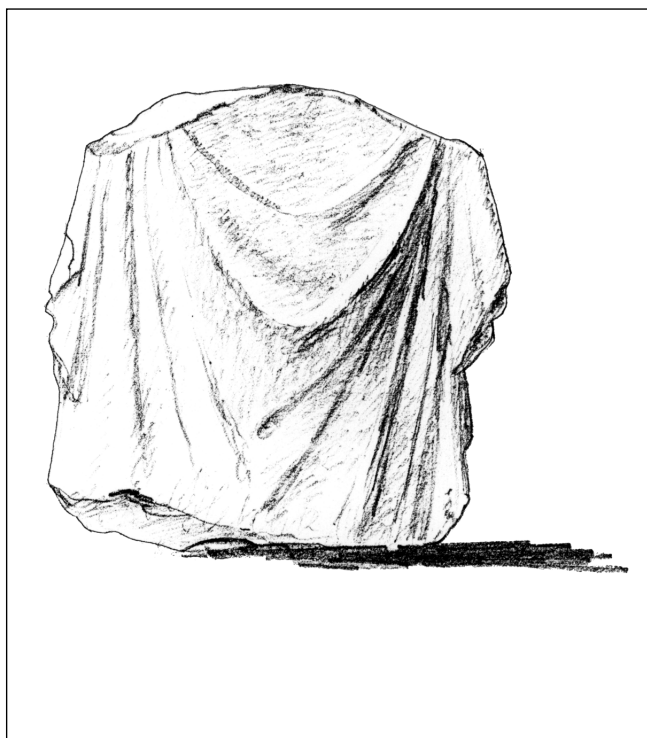
Dakle, Abramić je držao da je riječ o Hekati i uputio na kip Hekate u Beču (Abramić 1952: 317). Iako je Abramić ispravno upozorio na sličnosti s bečkim kipom, njegova konačna atribucija je ipak pogrešna. Tome je krivo mišljenje takvog autoriteta kakav bijaše S. Reinach na koje se oslonio. Međutim, očito je da je Abramić površno gledao Reinachov repertoar, jer bečki kip taj autor ne svrstava kao Hekatu nego kao Artemidu Efešku (Reinach 1898, t. II, 321, 9).³ Tek na sljedećoj strani Reinach prelazi na repertoar kipova Hekate. To znači da su i Reinach i Abramić pogriješili.

Ako nije riječ o Hekati, koje je onda božanstvo u pitanju? Zapravo još od objave ovoga fragmenta jasno je da je riječ o Afrodizijskoj Afroditi, ali Abramić nije za to znao, iako se časopis u kojem je izvorni kip objavljen i danas nalazi u biblioteci Arheološkoga muzeja u Splitu.⁴ Međutim, istraživači koji su znatno kasnije od Reinacha raspravljali o takvim kipovima nisu bili sigurni o kojim se božicama radi (Tiersch 1935: 53, br. 40).⁵ Čudno je, međutim, što je još C. Friedrich još godine 1897. sasvim točno zapazio o kojoj je božici riječ. Problem je konačno riješen nakon početka sustavnih istraživanja u Afrodiziji u Kariji (Mala Azija) koja se provode približno od godine 1960. (Erim 1973: 9 i d; isti 1997). Na crtežima je, dakle, prikazan fragment kipića Afrodizijske Afrodite (Venere). Kad usporedimo dvije cijele i jednu djelomično očuvanu traku na ependitu s razmjerno bogatim prizorima na nekoliko kipova,

³ Naslov pod kojim donosi taj kip je "Artemis et Deesse d'Ephese.

⁴ Athenische Mitteilungen postoji u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu još od broja 1/1876.

⁵ Autor drži da je riječ o prikazu Artemide Efeške.

sl. 2

zapaziti ćemo da su sva tri polja očuvana na našem crtežu nazočna i na drugim poznatim kipovima. Jedina je razlika što na paralelama može biti i više traka. Da bi dokazali tvrdnju da je fragment na crtežu zaista jedan kipić Afrodizijske Afrodite, najsvrsishodnije ga je usporediti s kipom koji je otkriven prigodom istraživanja hrama Afrodite u Afrodiziji (Erim 1997: 100, br. 93, sl. 134, 139). Tome je golemom kipu znatno oštećena glava, ali se na njoj ipak vide tragovi vela. Međutim, vrlo je dobro očuvan ependit i njegovi frizovi, njih ukupno pet. Na grudnom dijelu toga kipa vide se izbočenja dojki, a među njima lunulasti privjesak povezan s dugim i ravnim nastavkom što visi na božičinoj ogrlici. U prvoj traci prikazane su tri Gracije, jednako nage, od kojih je jedna okrenuta leđima gledatelju. One se međusobno drže za ramena. Za razliku od splitskoga fragmenta na afrodizijskom kipu nema kornukopija. Središnji prikaz Gracija flankiraju biste Zeusa i Here, najviših grčkih božanstava. U nižem registru nalaze se biste Selene/Lune i Heliosa/Sola. Među bistama je stup s kapitelom što ih međusobno odvaja. U još nižem registru su Nereide na fantastičnim morskim životinjama. U najdonjoj traci su pak eroti u igri. Prema tome, jasno proizlazi da su prizori gotovo identični kao i na našem crtežu, samo ima dva registra više. Međutim, nema nikakve dvojbe da je salonitanski fragment imao još barem grudni dio s privjeskom. Taj se dio nalazio poviše očuvanih traka. Takvo polje imaju svi dosada znani kipovi. Što se pak

posljednjega reda tiče, nije sigurno je li naš fragment imao takvu traku, a pogotovo nije moguće kazati jesu li se tu nalazili eroti.

Još je zanimljiva usporedba našega fragmenta s kipom s kojim ga je usporedio i Abramić. Taj se kip čuva u Kunsthistorisches Museum u Beču (Eichler 1955: 8 i d., sl. 1; Fleischer 1973: 153 i d. br. 25, tab. 71; Bernhard-Walcher i dr. 1996: 35, br. 12, sl. 50). Na njegovim se grudima pojavljuju četiri registra. U najvišem se nalazi lunulasti privjesak koji je povezan s ogrlicom. U sljedećem se nalaze tri Gracije u istom položaju kao i na našem crtežu, samo što nema rogova obilja. Dvije krajnje Gracije u slobodnoj ruci, jer njome ne grle susjedu, drže marame. Zalepršana marama pokazuje da su Gracije u plesu, što kod splitskog crteža nije slučaj. Ispod toga su biste Selene/Lune i Heliosa/Sola prikazane na pozadini koju tvori *clipeus*. Konačno, u najdonjem redu je Nereida koja jaši na morskom jarcu. Repertoar prikaza na fragmentu splitskoga crteža i bečkoga kipa potpuno je jednak, dakako, uz sasvim neznatne razlike. Različit je samo redoslijed. Naime, trake s bistama solarno-lunarnih božanstava i triju Gracija su obrnute.

Na temelju gore iznesenih usporedbi nema nikakve dvojbe da splitski crtež prikazuje isto božanstvo kao i kipovi iz Afrodizije i Beča, a to znači da je fragment pripadao kipiću Afrodizijske Afrodite. Kako je to onda Abramić pogriješio kad je uspoređivao bečki kip i splitski crtež? Kao što je to već ranije navedeno, Abramić se oslonio na interpretaciju S. Reinacha, a ona je bila pogrešna. Na taj način postupak dokazivanja je dovršen. Važnost zaključka leži u činjenici što je to prvi pozdani primjer Afrodizijske Afrodite u Dalmaciji, a jedan od razmjerno malobrojnih na čitavom rimskom Zapadu.⁶

Što predstavljaju prizori koji se nalaze na ependitu tih kipova? Lunulasti privjesak, te biste Heliosa/Sola i Selene/Lune ukazuju na njen kozmički karakter, na nezaustavljivu izmjenu sunca i mjeseca, odnosno dana i noći. Tri Gracije s kornukopijama su element ljubavi i obilja koje božica udjeljuje preko tih minornih božanstava (Griegson 1978: 90 i d.). Njihovo plesno kretanje pokazuje stalnost promjena, neprekidno rađanje, umiranje i obnavljanje prirode. Nereida pak na morskom jarcu upozorava na more kao element iz kojega je rođena Afrodita, što je posudba iz klasične grčko-rimske religije. Na kipu Afrodizije pojavljuju se još i biste Zeusa/Jupitra, odnosno Here/Junone, što je još jedna potvrda stapanja klasične, olimpijske i maloazijske Afrodite. Na tome su kipu prikazani i eroti u igri, a oni također spadaju u klasični Afroditin krug (Griegson 1978; 65 i d.). Prema tome, na ependitu je predstavljen krug i svojstva božice koji potvrđuju kontaminaciju izvorne maloazijske i klasične grčko-rimske religije. U tome

⁶ Fleischer LIMC II, 1, 151 i d. navodi oko 30 kipova, nekoliko reljefa, statueta, terakota, gema i novca. Od toga je jedva desetak iz zapadnog dijela Rimskoga Carstva.

zajedništvu elementi plodnosti i ljubavi imaju ravnopravno mjesto. Ljubav i plodnost su usko povezane i može se gotovo sa sigurnošću smatrati da se takvo povezivanje vrlo lako nametnulo kad je religijska srodnost bila jedan od temelja amalgamiranja maloazijskih područja u klasični kulturni ambijent. Glede simboličkoga značenja prikaza na ependitu kipova Afrodizijske Afrodite, ne bih se složio s Abramićevim mišljenjem,⁷ koje kako se čini dijeli i R. Fleischer,⁸ da prizori prikazuju prirodu, nebo, zemlju i vodu čime se iskazuje sveobuhvatna božičina moć. Svi prikazi upućuju na ljubavni, odnosno kozmički i prirodni karakter božičinih svojstava.

Kao što je već navedeno, glava kipa nije očuvana. Na temelju paralela ipak se smije pretpostaviti kako je ona izgledala. Kip iz Afroditina hrama u Afrodiziji nije u tome pogledu od osobite koristi jer je njena glava vrlo oštećena. Iza ušiju očuvali su se samo donji pramenovi kose, a otraga veo. Bečki je kip očuvao glavu i na njemu se također vidi veo, pričvršćen jednim središnjim brošem. Ipak, božičina bista iz Afrodizije, pronađena u tamošnjem teatru, nosi vijenac sa središnjim ukrasom ispod kojega izlazi veo, a na tjemenu joj sjedi kruna u obliku gradskih zidina na sredini kojih je zvijezda.⁹ Takva kruna očito upozorava da je božica bila i gradska zaštitnica. I mnogi drugi prikazi Afrodizijske Afrodite imaju krunu u obliku gradskih zidina (Fleischer 1984: 152 i d., br. 13, 24, 30, 40). Koja od dvije mogućnosti (bečki kip ili afrodizijska bista) dolazi u obzir za glavu splitskog kipa, teško je reći.

Afrodizijska Afrodita pripada tipičnim maloazijskim ženskim božanstvima prirode i plodnosti. Njen karakter obuhvaća faze rađanja i umiranja, nastanka i nestanka, stanja mirovanja i stanja bujanja prirode. Priroda je kozmički uvjetovana, a kozmičke pojave rađanje i zalaženje sunca, odnosno rađanje i zalaženje mjeseca, što je davno empirički utvrđeno. Među takva božanstva, osim Afrodizijske Afrodite, pripadaju još Artemida Efeška, Artemida iz Perge, a osobito je u antičkom svijetu bio proširen kult Kibe/Magne Mater (izvorno Pessinus) čiji je kult bio službeno prihvaćen i u Rimu (Vermaseren 1977: 38 i d.). Taj se znatno proširio u rimskom svijetu i Dalmaciji.¹⁰ Kult Artemide Efeške bio je znatno popularniji od Afrodizijske Afrodite. Njeni su kipovi nalazeni posvuda, čak je i sam Abramić u spomenutom

radu objavio jedan fragment iz Salone (Abramić 1952: 315, sl. 3). Kult Afrodite u Efezu bijaše štovan u hramu koji je postojao od pradavnih vremena. Pošto je arhaiski hram bio spaljen, dao ga je obnoviti Aleksandar Veliki (Bammer-Muss 1996: 45 i d.). To je zdanje postalo jedno od Sedam Svjetskih čuda. Očito je da je Artemidin kult uživao veliku popularnost u Efezu. Sv. Pavao svjedoči o razvijenosti produkcije devocionalija u Efezu i unosnosti toga posla (Dj. apost. 19, 23 i d.).

Afrodizija je, kao što su Efez i Pessinunt, stari grad, ali veliko značenje dosiže tek u doba helenizma. Ime grada deriviralo je očito od Afrodite, glavne gradske božice. Afrodita nije izvorno ime božanstva. Ona se prije stapanja s Afroditom nazivala Nina (Inana/Enana). Ime grada bijaše Nine ili Ninai (Erim 1997: 10 i d.). Očito je da je već tada grad bio nazivan po toj božici ili pak po Ninosu, legendarnom utemeljitelju grada, sinu božice. Afrodizijski je kult nastao još u neolitiku, u doba kad se razvijaju poljodjelske religije. Hram Afrodizijske Afrodite vrlo je star i očito nastao barem još u arhaisko doba, ali je božica na tom mjestu po svoj prilici štovana čak i ranije (Erim 1997: 21 i d.). Sasvim je logično da je i sam grad zajedno s božicom promijenio ime. Time se u osnovi ipak ništa nije izmijenilo jer je karakter ostao isti. Crkva, koja se u ranobizantsko doba ugnijezdila u hramu, uništila je slijed kulturno-povijesnih slojeva. Kult Afrodizijske Afrodite imao je, kao i svi drugi maloazijski kultovi, misterijsko-orgijastički karakter koji bijaše zaboran kršćanima, pa su oni ne samo zaposjeli zdanje nego su i gradu promijenili i ime u *Stauropilis*, nastojeći u cijelosti izbrisati ne samo božičin kult nego i uspomenu (Erim 1997: 14 i d.).

Posebnu ulogu kao kulturno mjesto Afrodite/Venere grad Afrodizija dobiva u doba Cezara, a potom i Augusta i drugih vladara julijevsko-klaudijevske dinastije. Naime, Afrodizija je jedini veliki maloazijski grad u kojem je središnji kult imala Afrodita/Venera, praroditeljica julijevskoga roda. Zbog toga joj je August udijelio čast da bude središnje mjesto carskoga kulta u Maloj Aziji. Grad se julijevsko-klaudijevskoj lozi odužuje velebnim zdanjem u posebnom, urbanistički planiranom prostoru u kojem se javljaju scene najvažnijih pobjeda rimskih vladara (do Nerona), personifikacije i natpisi pobijedenih naroda. Među njima su i Pirusti (reljef)¹¹ te natpis na

⁷ Abramić, o. c. 316 drži da je riječ o prikazu triju elemenata (nebo, zemlja i more).

⁸ Fleischer 1984: 153 navodi: "Besonders hinter der Dekoration des Ependytes, welche die Bereiche der Natur, Himmel, Erde und Wasser, somit die allumfassende Macht der Göttin ausdrückt, steht eine durchdachte Konzeption späthellenistischer oder frühromischer Zeit".

⁹ Erim 1997, 107, br. 99, sl. 143. Autor smatra da se u sredini krune oblika gradskih zidina nalazi floralni motiv. Meni se, naprotiv, čini da je to karakterističan oblik helenističke zvijezde.

¹⁰ O kultu Kibe (Magna Mater) u Dalmaciji usp. netiskanu disertaciju J. Medinija.

¹¹ Sebasteion je otkriven godine 1979. Usp. K. T. Erim 1997: 52 i d., sl. 73-92. Scene se nalaze s obje strane ulice kojom se pristupa hramu na scenografski uređenim pročeljima, među stupovima u tri reda jedne iznad drugih. Na južnoj strani na drugom katu bili su mitološki prizori (Tri Gracije, Ahil i Penteseleja itd.), a na trećem su bili prikazi povijesnih ličnosti (August, Germanik i dr.) te mitološki reljefi poput Eneje koji bježi iz porušene Troje i dr. Sjeverni je portikat bio jako uništen potresom u IV. st. Tu su se nalazile personifikacije poraženih naroda, a među njima i Pirusta. Usp. K. T. Erim 1997, sl. 89.

kojem se spominju Japodi.¹² Očekivati je da su tu bili prikazani (reljefi ili kipovi) Delmata i Panona koje su u doba Augusta pobijedili i nad njima proslavljali trijumfe Tiberije i Germanik.

Međutim, kult Afrodizijske Afrodite nije se posebno proširio Rimskim Carstvom (Usp. bilj. 15). Ukupno ima nešto više od 40 raznih prikaza od kojih najveći broj potječe iz Afrodizije ili drugdje iz Male Azije, a samo je manji broj otkriven na rimskom Zapadu.

Na kraju se postavlja logično pitanje može li se objasniti kako to da se jedan takav, razmjerno rijedak kult pojavio i u Saloni. Na to je pitanje teško odgovoriti, ali se ipak smije nagađati. Naime, u Afrodiziji je djelovala kiparska škola koja je bila aktivna i izvan matičnoga grada (Floriani 1943). Dapače, afrodizijski su majstori djelovali na području cijeloga Rimskoga Carstva. I kod nas ima dokaza njihove djelatnosti.¹³ Tragove su ti kipari i klesari ostavili i u Dioklecijanovoj

palaci.¹⁴ Logično bi bilo da su kult Afrodizijske Afrodite donijeli ti majstori, tim više što je riječ o spomeniku malih dimenzija. To, naime, upućuje na privatni karakter kulta. Riječ je po svoj prilici, o kipiću koji je stajao u privatnom ambijentu (kuća, lararij ili sl.). Šteta što nije moguće podrobnije ispitati i kipić, jer bi se tako moglo kazati je li bio izrađen od afrodizijskog mramora koji se vadio u neposrednoj blizini grada. Taj se mramor razmjerno lako, čak i makroskopski prepoznaje. Što se datacije kipa tiče teško je bilo što reći, osim da je, kao gotovo svi očuvani primjerci, nastao u doba poslije cara Hadrijana, ali svakako prije tetrarhijskoga doba (Fleischer 1984: 151).

Ovaj crtež je važno svjedočanstvo jednoga rijetkog kulta koji je na rimskom Zapadu bio malo raširen, ali je važna potvrda veza Dalmacije s Afrodizijom, odnosno prisustva njezinih kipara i u tome dijelu Carstva.

POPIS LITERATURE

Abramić 1952	M. Abramić, <i>Antike Kopien griechischer Skulpturen in Dalmatien, Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte, Festschrift für Rudolf Egger I, Klagenfurt</i>
Bammer-Muss 1996	A. Bammer-U. Muss, <i>Das Artemision von Ephesos, das Weltwunder Ioniens in archaischer und klassischer Zeit</i> , Mainz 1996.
Bernhard-Walcher i dr. 1996	A. Bernhard-Walcher, K. Geschwandtler, B. Kriller, G. J. Kugler, W. Oberleitner, <i>Meisterwerke aus der Antikensammlung des Kunsthistorischen Museums in Wien</i> , Mainz 1996.
Cambi 1985	N. Cambi, <i>Atička skulptura u Arheološkoj zbirci Franjevačkog muzeja u Sinju</i> , Kačić 17, 1985.
Eichler 1955	F. Eichler, <i>Karische Afrodite und ephesische Artemis, Berechtigungen und Nachträge, Österr. Jahreshfte 42, 1955, Bd. 2.</i>
Erim 1973	K. T. Erim, <i>Enciclopedia dell'Arte Antica ed orientale, Suppl., Roma 1973.</i>
Erim 1997	K. T. Erim, <i>Aphrodisias. A Guide to the Site and Its Museum, Istanbul 1997.</i>
Fleischer 1973	R. Fleischer, <i>Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien, Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain (EPRO) 35, Leiden 1973.</i>
Fleischer 1984	R. Fleischer, <i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC) II, 1, Basel 1984.</i>
Floriani 1943	M. Floriani, <i>Squarciapino, La scuola di Afrodizia, Roma 1943.</i>
Friedrich 1876	C. Friedrich, <i>Die Aphrodite von Aphrodisias in Karien, Athenische Mitteilungen 22, 1897.</i>
Griegson 1978	G. Griegson, <i>The Goddess of Love. The Birth, Triumph, Death and Return of Aphrodite</i> , London 1978.
McNally 1996	Sh. McNally, <i>The Architectural Ornament of Diocletian's Palace at Split, BAR Intern. Series 639, Oxford 1996.</i>
Reinach 1898	S. Reinach, <i>Repertoire de la statuaire</i> , Paris 1898.
Tiersch 1935	H. Tiersch, <i>Artemis Ephesia</i> , Berlin 1935.
Vermaseren 1977	M. Vermaseren, <i>Cybele and Attis, the Myth and the Cult</i> , London 1977.

¹² Natpis se nalazi na bazi na kojoj je stajao kip (ne reljef) s personifikacijom toga naroda. Natpis nije objavljen, ali me na njega upozorio R.R.R. Smith, nastavljajući iskapanja pok. K. T. Erima. Vrlo sam zahvalan prof. Smithu što mi je pokazao studijski depo iskopina u Afrodiziji (Geyre).

¹³ Iako sam skulpturu pripisao atičkim radionicama N. Cambi. Atička skulptura u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, Kačić 17, 1985, 424 i d., sl. na str. 425 i 427. danas mi se čini vjerodostojnim da je riječ o maloazijskom podrijetlu kipova. (Cambi 1985: 424 i d., sl. na str. 425, 427)

¹⁴ Vjerojatno su neke floralne frizove u Dioklecijanovoj palači u Splitu radili afrodizijski kipari. Usp. Mc Nally 1996, sl. 55, sl. 95.

SUMMARY

AN APHRODISIAN STATUETTE OF APHRODITE FROM DALMATIA

Key words: statuette, Aphrodite of Aphrodisias, Dalmatia

M. Abramić published drawings of the front and back sides of a fragment of a statuette in the Archaeological Museum in Split (Figs. 1 and 2). He knew nothing of the fate of the statuette itself, nor that it had already been published in 1897 by C. Friedrich. The fragment was 10 cm tall, meaning that the statuette would have been about 30 cm in height (about 1 Roman foot).

Abramić did well to note the importance of the statuette, but he wrongly attributed it as Hecate. He compared it to a statue in the Natural History Museum in Vienna, and depended on the opinion of S. Reinach in terms of the repertory of images shown on the ribbons on the breasts. However, he did not correctly cite Reinach, who assigned it among statues of Artemis of Ephesus.

This article draws attention to analogies from Aphrodisias and Vienna, but also the previous opinions of C. Friedrich and (more recently) R. Fleischer, who thought that this was a depiction of the Aphrodite of Aphrodisias. The author also, in contrast to Abramić and Fleischer, considers that the ribbons on the breasts showed scenes that originally corresponded to Aphrodite as the goddess of love and nature, and not to elements (heaven, the earth, the sea) characterizing the goddess' supposedly omnipotent powers.

The author also draws attention to the Sebasteion in Aphrodisias, and the importance that this has for Dalmatia, as one relief contains an image of the personification of the Illyrian Pirustae, and one inscription contains the name of the Illyrian Iapodes. The inscription is located on the base where the statue personifying the Iapodes was placed (not preserved). Evidently, the northern and more poorly preserved side approaching to the Sebasteion must have been the site of inscriptions and reliefs or statues of the Delmatae and the Pannonians, the peoples conquered by Augustus, Tiberius, and Germanicus, who celebrated these triumphs. This is logical, considering that the depictions in this temple, dedicated to the imperial cult, apparently symbolically showed all the major victories of the emperors of the Julian-Claudian dynasty.

The statuette is one of the few pieces of evidence from the Roman west for an Aphrodite of Aphrodisias. The presence of the statuette in Salona should probably be tied to craftsmen from Aphrodisias, who worked not merely on Diocletian's Palace but were also active elsewhere in Dalmatia. The miniature size of the statue would indicate a personal rather than a public cult. Although it is difficult to date, as its location is currently unknown, it can nonetheless be suggested that it was produced after the reign of the emperor Hadrian, and prior to the Tetrarchy.

Translated by B. Smith-Demo